

OSMANLI DÖNEMİNDE İMAMLARIN MESLEKİ HAYATLARINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

(18. YÜZYIL DİYARBEKİR EYALETİ ÖRNEĞİ)*

Problems Imams Faced in their Professional Life During Ottoman Period

(XVIIIth Century Diyarbekir State Example)

Ümit GÜLER**

Öz

Osmanlı Devleti'nde imamlar, Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içerisinde en geniş yeri tutmakla birlikte üstlendikleri dinî, toplumsal ve resmi görevlerle oldukça önemli bir konumdaydılar. Bu sebeple imamlık, Osmanlı İslam toplumunun önde gelen kurumlarından ve geçirdiği değişim ve dönüşümlerle birlikte günümüzde de büyük bir ehemmiyeti haizdir. Mezkûr öneme istinaden bu çalışmada, şimdiye kadar herhangi bir araştırmaya konu edilmemiş olan Osmanlı toplumunda imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, 18. yüzyıl Diyarbekir ahkâm defterleri ve yine Diyarbekir (Âmid) şer'iyeye sicilleri çerçevesinde ilgili dönemde imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunları ortaya koymaktır. Araştırma neticesinde ilgili dönemde imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunların toplam 60 farklı belgeye yansıdığı tespit edilmiştir. Yapılan tasnife göre bu sorunların en sık rastlanılanı vakıflarla ilgilidir. Bunu sırasıyla usulsüz vergi tahsili meselesi, görevlerine yönelik usulsüz müdahaleler, nikâh kıyma ve gasil meseleleri ve sosyal hayatta karşılaşılan az sayıdaki diğer bazı sorunlar takip etmektedir. Bu sorunlar içerisinde özellikle vakıflar, usulsüz imamlık beratları ve vergilere dair meselelerin dikkate değer bir ciddiyette olduğu ve ilgili kurumların işleyişinde birtakım bozulmaların meydana geldiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı, İmamlar, Mesleki Hayat, Diyarbakır.

Abstract

Imams in Ottoman State were in quite an important position due to their religious, social and official duties since they occupied the largest place among the institutions serving the Muslim community. For this reason, the profession of imam is the most prominent institution of Ottoman Islam community; and it displays a great importance with the transformations and changes it has experienced. Based on the abovementioned importance, the problems that imams of Ottoman community faced in their professional life have been handled in this study, which has not been the

* Makale Gönderilme Tarihi:01.05.2019 / Makale Kabul Tarihi: 31.05.2019 / Makale Yayın Dönemi: Haziran 2019

Doi: 10.20486/imad.603342

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Batman, Türkiye / e-posta: umit.guler@batman.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0828-4197>

subject of any studies so far. The aim of the study is to reveal the problems that the imams faced in their professional life in the related period within the context of XVIII century Diyarbakir Ahkam Books and also Diyarbakir (Amid) Sharia Registry Books. As a result of the investigation, it was established that the problems that imams faced in their professional life were recorded in a total of 60 different records. According to classification, one of the most frequently faced problems was about foundations. Problems related to illegal tax collection, improper interferences in imams due to their duties, performing marriage contract and dead washing and few problems that are faced in social life are the subsequent problems.

Keywords: Islamic History, Ottoman, Imams, Professional Life, Diyarbakir.

GİRİŞ

Kurân-ı Kerim'in yedi yerinde tekil, beş yerinde de çoğul olarak geçen "imam" tabiri¹, kelime anlamı itibariyle "öne geçmek, sevk ve idare etmek" gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise "cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse" ve "devlet başkanı" anlamlarını taşır.² Bu çalışmaya konu olan imamlık ile cemaatle kılınan namaza önderlik etme görevi kastedilmektedir.

Bidayetinden beri önemli rol ve vazifelere sahip olan imamlık kurumu, Osmanlı Devleti'nde Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içerisinde en geniş yeri işgal etmiştir.³ Bunun yanı sıra mahalle ve köylerde görev ifa eden imamlar toplum üzerinde oldukça etkiliydiler. Köy imamları, görev icra ettikleri kırsal kesimdeki insanların rehberlik ve önderliğini yaptıklarından ötürü nüfuzlu ve saygın bir konuma sahiptiler. Ancak köy imamlarına nispetle mahalle imamlarının sorumluluk ve yetki sahası çok daha geniştir.⁴ Zira onlar, Tanzimat devrine kadar devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusu⁵ ve icra edilmesi gereken birçok işte kadıların tabii yardımcısıydı. Mahallenin nizam ve asayişinin temini; içki içilen yerlerin tespiti, fuhuşla mücadele, İslami adaba riayet ve dinî vecibelerin edası gibi birçok konuda gözetleyici konumdaydılar. Bunların haricinde ölüm ve defin, doğum kayıtları, nikâh akdi ve

---

¹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, "İmâm", *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2001), 99.

² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 178; Ayrıca bk. W. İvanov, "İmâm", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 5: 980.

³ Geniş bilgi için bk. Kemal Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013), 11 vd.

⁴ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 11; Kemal Beydilli, "İmam" (Osmanlı Devleti'nde İmamlık), (İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2000), 22: 181.

⁵ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 16; Beydilli, "İmam", 22: 181.

boşanma işlemleriyle de ilgilenirlerdi. Aynı zamanda mahalle ve çevre temizliği gibi belediye işlerinde de sorumlulukları vardı.⁶ Binaenaleyh mahalle imamlarının Tanzimat dönemine kadar icra etmiş oldukları görevlerin din işleriyle sınırlı olmadığı, hatta bu görevlere nispetle mahalle yönetimiyle ilgili görevlerinin daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. Ancak mahalle imamlarının yönetime dair görev ve sorumlulukları, II. Mahmud döneminde kurulmaya başlanan muhtarlık teşkilâtıyla birlikte giderek azalma göstermiştir.⁷

Osmanlı dönemi imamlık müessesesi hakkındaki genel bilgiler, muhtelif birçok çalışmada ele alındığından bilinen hususların tekrarına lüzum görülmemiştir.⁸ Ancak incelenen belgelerden imamlık kurumuna dair elde edilen bilgiler bir sonraki başlık altında paylaşılacak ve müesseseye biraz daha yakından bakılacaktır.

Osmanlı İslam toplumunun en önemli kurumlarından olan ve geçirdiği değişim ve dönüşümlerle birlikte günümüzde de hayatiyetini sürdüren imamlık müessesesi, taşıdığı ehemmiyete rağmen araştırmacılar tarafından hak ettiği ilgiyi görmemiştir.⁹ Bu müessese, her ne kadar son dönemde araştırmacıların ilgisini daha fazla çekmeye başlamış olsa da henüz kurumu tüm yönleriyle aydınlatacak birikime ulaşıldığı söylenemez. Müesseseye dair ihmal edilen konulardan biri de imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunlardır. Zira henüz mevzuyu ele alan herhangi bir çalışma gerçekleştirilmiş değildir. Mevcut çalışmalarda konuya dair verilen bilgiler de son derece az ve dağınıktır. Hâlbuki belli bir çerçevede, farklı zaman ve zeminleri esas

⁶ Faruk Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik Müessesesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1991), 36-38; Beydilli, “İmam”, 22: 181.

⁷ Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik*, 40; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, ed. Vecdi Akyüz - Seyfettin Ünlü, (İstanbul: İlke Yayınları, 1996), 1: 436; Beydilli, “İmam”, 22: 182.

⁸ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 11 vd.; Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik*, 14 vd.; Beydilli, “İmam”, 22: 181-186.

⁹ Osmanlı dönemi imamlık müessesesi üzerine yapılan çalışmalar şu eserlerle sınırlıdır: Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*; Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik*; Ahmet Akın, *1575-1600 Tarihli Bursa Şer'îye Sicillerine Göre Din Görevlisinin Sosyal Hayattaki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002); Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”, 1: 431-437; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri”, *İslam Medeniyeti Mecmuası 5/3* (C.Evvel 1402): 29-35; Ahmet Akın, “Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 8* (2006): 65-104; Murat Akgündüz, “Osmanlı Padişahlarının Özel İmamları: İmâm-ı Sultânîler”, *İSTEM 4/7* (2006): 65-74; İsmail Arslan “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İmamlar, Muhtarlar ve Köylüler: Balıkesir Örneği”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 8/13* (2007): 235-248; M. Asım Yediylıdız, “Bursa Ulucâmi İmâmlığı ve İmâmı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/2* (2008): 121-145; Mefail Hızlı, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *TESAM 1* (2014): 41-51; Miraç Tosun, “18. Yüzyıl Trabzon'unda Namaz İbadetinin Önemi ve İmamlar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi 22* (2017): 59-72; Beydilli, “İmam”, 22: 181-186.

alacak çalışmalar kurumun aydınlatılmasına büyük katkı sunacaktır. Bunun yanı sıra imamların verimlilik ve etkinlikleri, günümüz İslam toplumlarının temel problem sahalarından biridir. Ancak bu meselenin sağlıklı biçimde tartışılabilmesi için problemlerin tarihi kökenlerine inilerek elde edilecek veri ve bulgularla çok boyutlu olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Mezkûr noktadan hareketle bu çalışmada, şimdiye kadar herhangi bir araştırmaya konu edilmemiş olan Osmanlı toplumunda imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır ve amaç, belgeler ışığında mevzunun aydınlatılmasına yönelik mütevazı bir katkı sunmaktır. Çalışma, 18. yüzyıl Diyarbakir eyaleti örneği üzerinden işlenecek olup araştırmanın veri tabanını döneme ait Diyarbakir ahkâm defterleri ve yine Diyarbakir (Âmid) şer’iyye sicilleri oluşturmaktadır.

1. BELGELER İŞİĞİNDA İMAMLIK KURUMUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Giriş kısmında imamlık kurumuna dair literatürde paylaşılan bazı genel bilgilere yer verilmiştir. Bu kısımda ise ilgili dönem belgelerinden imamlığın kurumsal yapısına dair elde edilen bilgilere değinmenin, ele alınacak mevzunun ortaya konulmasına katkı sunacağı düşünülmüştür.

Döneme ait belgeler, imamlık kurumunun oldukça saygın ve önemli bir konumunun olduğuna işaret etmektedir. İncelenen birçok belgede imamlar, “muktedâ-yı nâs”¹⁰, yani toplumun önder ve rehberi olarak tanımlanmaktadır. Belgelerde de ifade edildiği gibi bundan dolayı da “rüsûm-ı ra’iyyet” ve “tekâlîf-i şâkka” vergilerinden muaf tutulmuşlardır.¹¹ “Muktedâ-yı nâs” tabiri, Osmanlı Devleti’nin bu kuruma atfettiği değere işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

İmamların saygınlıklarına ve toplum içerisindeki fonksiyonlarına yönelik önemli bir görünüm de “şühûdü’l-hâl” üyeleri olarak belgelere yansımış olmalarıdır. Hatta ilgili

---

¹⁰ Muktedâ kelimesi, “uyulan, örnek tutulan, önde bulunan; kendisine uyulan imam, reis” gibi anlamlara gelmektedir. bk. Ferit Devellioğlu, “Muktedâ”, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1999), 681.

¹¹ “e’imme ve hutebâ muktedâ-yı nâs oldukları i’tibârıyla rüsûm-ı ra’iyyet ve bilâ-emri şerîf tekâlîf-i şâkka alınmaz, cümlesinden mu’âflardır, kânûn üzere amel olunmak emrim olmuştur.” bk. DAD (Diyarbakır Ahkâm Defterleri), 2, 013-1; Başka örnekler için bk. DAD, 2, 013-1; DAD, 2, 138-3; DAD, 2, 209-3; DAD, 3, 254-1.

belgelerde imamlık görevinden sonra en çok gözlemlendiği yerlerin şühûdü'l-hâl üyeliği olduğu söylenebilir.¹²

Osmanlı'da şühûdü'l-hâl görevi, en az iki kişiden oluşarak mahkemede davayı dinleyen, davanın usulüne uygun biçimde görüldüğüne tanıklık eden ve gerekli hallerde hâkim tarafından görüşlerine başvurulmuş kişilerden meydana gelmekteydi. Bu kişiler yargı makamı olan mahkemenin adaletine ve aleniyetine şahitlik ederlerdi. Bu sebeple onların hazır bulunmadığı veya hükmü imzalamadığı bir dava muteber sayılmazdı.¹³ Bundan dolayı şühûdü'l-hâl görevi ifa eden kişilerin umumiyetle toplumun ileri gelen, saygın üyelerinden oluştuğu ifade edilmektedir.¹⁴ Yasal bir zorunluluğu olmamasına rağmen imamların sıklıkla bu görevi ifa etmiş olmaları, onların saygınlıklarına yönelik önemli bir göstergedir.¹⁵

İmamlık görevine atamaların aşağıda temas edilecek muhtelif yollarla olabildiği gözlenmiştir. Bunların tamamının padişah beratı ile olduğu bir çok belgeye yansımıştır. İmamlık görevlendirmeleri vazifeyi elinde bulduran kişilerin göreve liyakatli bir evladına,¹⁶ kardeşine¹⁷ veya yabancı bir kişiye¹⁸ bırakması suretiyle olabildiği gibi vefat eden bir kişinin yerine devlet tarafından bir başka kişinin atanması suretiyle de gerçekleşebilmiştir.¹⁹ Kimi zaman da imamın vefat etmesiyle vakıf mütevellilerinin tercih ettikleri kişi atanmıştır.²⁰ Ancak genelde imamlığın babadan oğula geçmesi yönünde bir teamülün cari olduğu söylenebilir.²¹ Bu durum vefat eden imamın evladı

---

¹² Döneme ait 43 belgede şühûdü'l-hâl arasında imamların olduğu tespit edilmiştir. Örnekler için bk. DŞS (Diyarbekir -Âmid- Şer'iyeye Sicilleri), 3789, 6a-2; DŞS, 3789, 7a-3; DŞS, 3789, 7b-2; DŞS, 3709, 14b-2; DŞS, 3709, 15b-1; DŞS, 3712, 3b-4; DŞS, 3712, 70a-2; DŞS, 3754, 107a-2; DŞS, 3754, 142b-2; DŞS, 3754, 174a-1; DŞS, 3823, 31a-1.

¹³ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, (İstanbul: Arı Sanat Yay., 2012), 376; Ronald C. Jennings, *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, (İstanbul: The Isis Press, 1999), 257-258.

¹⁴ Jennings, *Studies on Ottoman Social History*, 257-258; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 437; Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilgi* 44, (Kış, 2008): 34.

¹⁵ Osmanlı'da imamların sosyal statüleri hakkında geniş bilgi için bk. Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu", 84-85.

¹⁶ DŞS, 3754, 72b-1; DŞS, 3712, 95b-2.

¹⁷ DŞS, 3828, 31b-1.

¹⁸ DŞS, 3743, 18b-2; DŞS, 3743, 18a-2.

¹⁹ DŞS, 3754, 47b-1; DŞS, 3712, 95b-1; DŞS, 3828, 17a-1.

²⁰ DŞS, 3754, 42a-1.

²¹ DŞS, 3754, 73a-1; DŞS, 3754, 23b-3.

olmadığından görevin bir başka kişiye tevcih edildiği şeklinde²² veya Âmid²³ şehrinin fethinden beri aynı ailenin belli bir caminin imamı olduğu ifadesiyle belgelere yansımıştır.²⁴ Zaten Osmanlı genelinde bilhassa küçük yerleşim birimlerinde ve kırsal kesimde imamlığın genelde bu şekilde intikal ettiği bilinmektedir.²⁵ Bu durum, uygun vasıflardaki aile bireyinin imamet görevine hazırlanması sürecinin daha çok aile içerisinde geliştiği izlenimi vermektedir ki benzer yapıdaki diğer Osmanlı coğrafyasında da umumiyetle sürecin bu şekilde işlediği üzerinde durulmaktadır.²⁶ Literatürde imamlık atamalarının imtihan usulüyle de gerçekleşebildiğinden bahsedilmiş olsa da²⁷ ilgili belgelerde imtihan usulünün kullanıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Söz konusu görevlendirmelerde, tayin edilen kişilerin beratlarında tüm yönleriyle imamlık görevine liyakatli ve imamlık için hak sahibi oldukları özellikle belirtilmiştir. Bu da atamalarda liyakatin dikkate alındığına ve gerekli şartların arandığına işaret etmektedir. Zira incelenen belgelere imamların mesleki yeterlilikleriyle ilgili herhangi bir problem yansımış değildir. Bu da liyakatle ilgili sorunların bulunmadığına veya en azından şikâyete konu edilecek düzeyde olmadığına yönelik önemli bir göstergedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Diyarbakır ve çevresindeki medrese kültürünün zenginliğinin ve ilmi geleneğin etkili olduğu muhtemeldir.²⁸ Bu sayede imamların mesleki donanımlarının genel itibarıyla iyi bir düzeyde olduğu düşünülebilir.

---

²² DŞS, 3675, 7a-2.

²³ Osmanlı hâkimiyeti döneminde “Âmid” ismi bugünkü Diyarbakır merkezi, “Diyarbakır” de eyaletin geneli için kullanılmıştır. bk. İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014), 12; Nejat Göyünç, “Diyarbakır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 465.

²⁴ DAD, 3, 036-2.

²⁵ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 14; Beydilli, “İmam”, 22: 181.

²⁶ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 34-35; Geniş bilgi için bk. Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik*, 15 vd.; Bu uygulama Osmanlı ile başlamış değildir. Zira Osmanlı öncesi dönemlerde de büyük şehirlerde belli ailelere mensup imamların birkaç nesil bu görevi sürdürdükleri bilinmektedir. bk. Küçükaşçı, “İmam”, 22: 179.

²⁷ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 14; Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamları”, 1, 432.

²⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 4: 42; Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, 23, 112; Abdurrahman Acar, “Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yerleri”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, ed. Bahaeddin Yediylidiz – Kerstin Tomenendal, (Ankara: Diyarbakır Valiliği, 2010), 1: 124 vd. İstanbul'dan gönderilen resmi bir belgede Diyarbakır (Âmid) için “...Medîne-i Âmid kadîmden [beru] menba'-ı ulemâ vü sulehâ...” ifadesi kullanılmıştır. bk. DŞS, 3698, 22b-1; 17. yüzyılın ortalarında Diyarbakır'ı ziyaret eden Evliya

Belgelere yansıyan imamlık görevleri genelde tam zamanlıdır, ancak az da olsa “nısf imamet” tayinlerine de rastlanmıştır.²⁹ Nısf imamlık, “görev yaptıkları camilerde genelde iki vakit vazife yapmalarından dolayı baştan şart koşularak tevcih edilen imamlıktır.”³⁰ İlgili belgelere göre bunlar da umumiyetle babadan oğula intikal etmiştir. Kimi camilerde ikinci imamlığa zaruri ihtiyaç duyulduğu da belgelere yansımış ve buna istinaden ikinci imam tayini yapılmıştır.³¹ İmamlar genelde sadece imamlık görevi icra etmişlerdir; ancak zaman zaman imamlığın yanı sıra hatiplik,³² müezzinlik,³³ vakıf mütevelliliği,³⁴ ferraşlık,³⁵ kürsü şeyhliği³⁶ ve cüzhânlık³⁷ gibi görevleri de icra etmişlerdir. Maaşlar da imamlığın bağlı olduğu vakfın kurucusunun tayin ettiği miktara bağlı olarak günlük 2 ile 15 akçe arasında değişkenlik arz etmiştir. Ancak icra edilen müezzinlik, hatiplik gibi ek görevlerle veya nikâh ve gasil gibi işlemlerle imamların gelirleri artış göstermiştir. Nitekim ilgili dönemde imamların geçim sıkıntısı yaşadıklarına dair herhangi bir bilginin belgelere yansımadağı ifade edilebilir. Hâlbuki Osmanlı coğrafyasının farklı yer ve zamanlarında bu tarz sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir.³⁸

2. İMAMLARIN GÖREVLERİNE YÖNELİK USULSÜZ MÜDAHALELER

İlgili dönemde (18. yy.) imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunların toplam 60 farklı belgeye yansıdığı tespit edilmiştir. Bu sorunların 13’ü, dolayısıyla oran

---

Çelebi şehrin dindar kimliğine özel olarak vurguda bulunmuştur. bk. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4: 72.

²⁹ DŞS, 3754, 72b-1; DŞS, 3754, 73a-1; Osmanlı genelinde de bu tarz uygulamalar vakidir. bk. Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 44.

³⁰ Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik*, 44.

³¹ DŞS, 3754, 41a-1.

³² Örnekler için bk. DAD, 2, 232-3; DAD, 1, 162-4; DAD, 3, 312-2; Hatip, cuma günleri camide hutbe okuyan kişidir. bk. Midhat Sertoğlu, “Hatip”, *Osmanlı Tarih Lügati*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015), 225.

³³ DŞS, 3754, 77b-1; DŞS, 3675, 7a-2; DAD, 3, 270-3.

³⁴ DŞS, 3754, 77b-1; DŞS, 3675, 7a-2.

³⁵ DŞS, 3675, 7a-2; Ferrâş, cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini yapan, buraların halı, kilim, hasır gibi mefruşatını düzenleyen kişidir. bk. Mehmet Zeki Pakalın, “Ferrâş”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 1: 608.

³⁶ DAD, 2, 36-3; Kürsü şeyhleri, cuma günleri cuma namazından sonra vaaz veren vazifelileri ifade etmektedir; bunlara cuma vâizi de denir. bk. Pakalın, “Kürsü Şeyhleri”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, 2: 345.

³⁷ DŞS, 3828, 17a-1; Cüzhân, camilerde her namazdan önce Kurân-ı Kerim’den birer cüz okuyan cami görevlisidir. bk. Pakalın, “Cüzhan”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, 1: 318.

³⁸ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 48 vd.

olarak %21.6'sı imamların görevlerine yönelik usulsüz müdahalelerden meydana gelmiştir. Şimdi bu kapsamda vaki olan hadiselerle daha yakından bakılacaktır.

Bu dönemde imamların görevlerinin birtakım kişilerce zorla ele geçirilmeye çalışıldığı vaki olmuştur. Bu gibi zorbalıklar karşısında imamlar Dîvân-ı Hümâyun'a başvurmuş ve mağduriyetlerinin giderilmesini talep etmişlerdir. Dîvân-ı Hümâyun da bu haksızlıklar karşısında Diyarbekir valisine ve gerekli hallerde kadısına fermanlar göndererek haksızlıkların giderilmesini emretmiştir. Görevini usulüne uygun biçimde icra etmekte olan imamlara karşı bu zorbalıkların genel itibariyle yine kadı ve müftü gibi ehl-i şerden veya kendi meslektaşları olan imamlardan gelmiş olması ilginçtir. Örneğin Evâil-i Zilhicce 1175 tarihli³⁹ bir fermanda, Âmid'de Hüsrev Paşa Vakfı'na bağlı medresede beratlı olarak imamlık yapan Hafız Molla Mehmed Halife'nin görevine, yine aynı vakfın Hân adlı camisinde beratlı olarak imamlık yapan Hâfiz Seyyid Mehmed tarafından zorla el konulmaya çalışıldığı ifade edilmiş ve ilgili imamın bu zorbalıktan men edilmesi emrolunmuştur.⁴⁰ Muhtemelen söz konusu müdahaleden amaç her iki caminin imametini ele geçirmedir. Zira Osmanlı'da nadir de olsa birden fazla caminin imamlığını yapan kimselere rastlanmaktadır.⁴¹ Ancak ilgili dönem Diyarbekir eyaletinde aynı anda birden fazla caminin imametini yürütme işlemi belgelere yansımış değildir. Dolayısıyla böylesi bir uygulamanın veya buna yönelik girişimlerin yok denecek kadar az olduğu düşünülebilir. Fakat beratlı biçimde resmi olarak görev icra eden bir imamın görevinin bir başka imam tarafından zorla ele geçirilmeye çalışılması bu hususta zorbalıkların vaki olduğuna işaret etmektedir ki benzer vakalara ileride temas edilecektir.

Bir başka vakada da imamlık görevine haksız biçimde el koyan kişinin müftü olduğu gözlenmektedir. Evâil-i Rebiülevvel 1163 tarihli⁴² fermana göre Harput'taki Sare Hâtûn Mescidi'nin beratlı imamı olan Mustafa Halife'yi, Harput Müftüsü Osman Efendi kişisel bir çekişme sebebiyle kendisine iftiralarda bulunarak görevinden uzaklaştırmış ve mezkûr cami imamlığını Seyyid Mehmed adlı kişiye vermiştir.

---

³⁹ (23 Haziran - 2 Temmuz 1762)

⁴⁰ DAD, 2, 286-2.

⁴¹ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 39-40.

⁴² (8 - 17 Şubat 1750)

Zikrolunan ferman, cami imametinin kendisine verilen maliye beratı gereği Mustafa Halife'nin hakkı olduğunu bildirerek imamlık görevinin tekrar kendisine tevdi edilmesini emretmiştir.⁴³ Burada da bir müftünün, kişisel bir anlaşmazlığından ötürü imamlık görevi icra eden bir kişiye iftiralar atarak görevinden uzaklaştırılmasını sağlaması, ehl-i şer arasındaki bazı zafiyetlere işaret etmesi bakımından önemli bir görünümdür.

Bir başka belgede de dönemin Diyarbekir (Âmid) kadısının çok daha büyük bir yolsuzluğa karıştığı iddiası söz konusudur. Evâhir-i Receb 1177 tarihli⁴⁴ fermanla fethinden beri aynı ailenin nesilden nesile imamlık yapageldikleri Diyarbekir Kalesi Camii'nin imamı Seyyid Ahmed Efendi adlı kişinin yoksul ve tek geçim kaynağının imamlık olduğu ifade edilmiş ve Osman adındaki sâbık Âmid kadısının tehdit ile bu görevi ondan alarak kendisinden rüşvet aldığı Timur adlı kişiye verdiği iddiası dile getirilmiştir. Mezkûr belgeye göre meselenin hakkaniyete uygun biçimde görülmesi emredilmiştir.⁴⁵ Belgede dile getirilen rüşvet iddiası ispatlı olmamakla beraber beratlı bir imamın usulsüzce görevinden alındığı kuvvetle muhtemeldir.

Bu dönemde vaki olduğu anlaşılan bir diğer ilginç hadise de sahte belge ile imamlık görevinin ele geçirilmek istenmesidir. Evâhir-i Zilkade 1199 tarihli⁴⁶ belgede Âmid'de yer alan İbn-i Müderris Mescidi'nin imamet ve tevliyetini⁴⁷ icra eden Süleyman Şakir'in görevine, yabancı olup şehirde ikamet eden Sadullah adlı kişinin elindeki sahte belgeyle ve beratsız biçimde el koymaya çalıştığı ifade edilmiş; yetkililerin, bu hukuksuz girişimi engellemeleri emrolunmuştur.⁴⁸

İlgili belgeler geçerli imamet beratının maliyede tanzim edilerek verildiğini, bunun dışında askerîden⁴⁹ ve kanunsuz biçimde imamlık beratlarının da

---

⁴³ DAD, 1, 174-5.

⁴⁴ (25 Ocak - 3 Şubat 1764)

⁴⁵ DAD, 3, 036-2.

⁴⁶ (25 Eylül - 4 Ekim 1785)

⁴⁷ Vakıf işine bakma vazifesini ifade etmekte olup nezaret ile aynı anlamdadır. Bu vazife berat ile icra edilirdi. bk. Pakalın, "Tevliyet", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, 3: 484-485.

⁴⁸ DAD, 4, 125-2.

⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde halk genel itibarıyla askerî sınıf ve reâyâ olmak üzere iki zümreye ayrılırdı. Askerî sınıf idareci, asker ve ulemâdan meydana gelir, reâyâ ise bunların dışında kalan kesimi ifade ederdi. Askerî sınıf kendi içerisinde ehl-i örf ve ehl-i şer' olmak üzere başlıca iki kısma ayrılırdı. Geniş bilgi için bk. Halil Sahillioğlu, "Askerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 3: 488.

oluşturulabildiğini göstermektedir.⁵⁰ Konuya dair belgeler söz konusu usulsüz beratların tam olarak hangi makamca veya kimlerce tanzim edildiğine dair bilgi vermemektedir. Ancak belgelere yansıyan “kanunsuz biçimde askerîden berat” alma meselesinin, ilgili dönemde ciddi sorunlara sebebiyet verdiği açıktır. Zira beratı olup usulüne uygun biçimde görevini icra eden imamların karşısına “bir yolunu bularak”⁵¹ askerîden temin edilen beratlarla çıkılmış ve görevleri ellerinden alınmak istenmiştir. Olaylar Dîvân-ı Hümâyün’a taşındıktan sonra oradan gelen fermanlar, bu gibi durumlarda maliyeden verilen berat kaydının geçerli olduğunu, askerîden verilen beratın hükümsüzlüğünü vurgulayarak söz konusu hukuksuzluğun giderilmesini emretmiştir.⁵² Bu vakalar, usulsüz biçimde imamet beratı tanzim edildiğini ve bu şekilde imamlık görevi icra edenlerin varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Aynı durum söz konusu değilse de Osmanlı genelinde imamların resmi atama prosedürlerinin dışında yerine göre bazı nüfuzlu kişilerin, valilerin, kumandanların ve saraya yakın kimselerin tavassutlarının etkili olabildiği; korunma ve kayırılma gibi bazı muamelelerin gerçekleşebildiği belirtilmektedir.⁵³

Bu dönemde Dîvân-ı Hümâyün’a iletilen Evâsıt-ı Zilkade 1201 tarihli⁵⁴ bir şikâyete göre mahkemede kâtiplik görevi icra eden Sadullah adlı kişi, pozisyonunun getirdiği avantajı kullanarak kadıyı aldatmış ve berat çıkartarak Âmid’de Hacı Abdurrahman Mescidi’nde mütevellî ve imam olan Selim’in görevini -vefatı iddiasıyla- düşürmüştür. Belgeye göre Sadullah adlı kişi, caminin imamı olan Selim’in çocuksuz biçimde öldüğünü ileri sürerek önceki imamın kendi abisi olması hasebiyle hak iddiasında bulunmuş ve imamet beratı talep etmiştir. Öldüğü iddia edilerek görevi

⁵⁰ “mezkûr Osman’ın yedinde olan Mâliye berâtına mugâyir hilâf-ı kânûn askerîden etdirdiği berât kaydı rûznâmçe-i askerîden ref’ u terkîn ve Mâliye berâtı mücebince zabt etdirilmek için” bk. DAD, 1, 200-2; “Karamanî Şeyh Mehmed nâm kimesne bir tarikle üzerine askerîden berât etdirmekle mugâyir-i şart-ı vâkıf te’addîsi men’ u def’ ve terkîn olunmak için... imâmet-i mezbûre merkûm Karamanî Şeyh Mehmed’in üzerinden ref’ u terkîn ve yedine emr-i şerîfîm verilmek ricâsına vâkı’ hâli bi’l-iltimâs arz eylediğin ecilden vech-i meşrûh üzere askerîden berâtı kaydı ref’ ve terkîn olunmak için yazılmışdır.” bk. DAD, 1, 121-1.

⁵¹ “mezkûr Osman bir takrîb ile imâmet ve hitâbeti askerîden berât etdirmekle”, bk. DAD, 1, 200-2; “Karamanî Şeyh Mehmed nâm kimesne bir tarikle üzerine askerîden berât etdirmekle” bk. DAD, 1, 121-1.

⁵² “bu makûlelerde bi-hasebi’l-kânûn i’tibâr Mâliye berâtına olduğun bilfi’l reisülküttâbım olan Abdullah-ı Nailî dâme mecduhû i’lâm etmeğin i’lâmı mücebince askerî kaydı terkîn ve Mâliye berâtı mantûku üzere zabt etdirilmek bâbında fermân-ı âlî yazılmışdır.” bk. DAD, 1, 200-2; “vâkı’ hâli bi’l-iltimâs arz eylediğin ecilden vech-i meşrûh üzere askerîden berâtı kaydı ref’ ve terkîn olunmak için yazılmışdır.” bk. DAD, 1, 121-1.

⁵³ Beydilli, *Osmanlı’da İmamlar*, 38.

⁵⁴ (4 - 13 Eylül 1787)

elinden alınmak istenen Selim adlı imam da bu usulsüzlüğü Dîvân-ı Hümâyûn'a arzuhâl ile iletmiştir. Mevzuya dair Dîvân'dan gelen ferman, söz konusu iddianın görülerek hakkaniyete uygun biçimde çözüme kavuşturulmasını ve sonucun kendilerine iletilmesini emretmiştir.⁵⁵ İmamlık görevinin yukarıda zikredilen yollara başvurulması usulsüz biçimde ele geçirilmeye çalışılması, ilgili dönemde imamlığın cazip bir meslek olduğuna işaret etmektedir.

İlgili dönemde imamların görevlerine müdahale yetkisi olmayan kişilerin “imâmet umûruna müdâhale”⁵⁶ ettikleri ve bu sebeple imamların Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyette buldukları gözlenmiştir. Belgeler detay vermemekle beraber gayrimeşru müdahalenin umumi olarak imamet, yani imamlık işleri olduğunu zikretmektedir. Bu müdahalede bulunan kişiler için zaman zaman “ashâb-ı aġrâz”, yani kin ve husumet sahibi kişiler tabiri kullanılmıştır. Söz konusu kimselerin imamların görev icra ettikleri yerlerin sakinlerinden olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ İlgili imamın varsa müezzinlik, hitabet gibi ek görevlerine bağlı olarak müdahale edilen işler de çeşitlilik arz edebilmiştir.⁵⁸ Kadılarına gönderilen konuya dair fermanlar gayrimeşru müdahalelerin hukuka uygun biçimde giderilmesini ve bu şikâyetlerin tekerrürüne mahal verilmemesini emretmiştir. Ancak yoğun biçimde olmasa da zaman zaman bu sorunların vaki olabildiği gözlenmiştir.

3. AKD-İ NİKÂH VE GASL-İ MEVTA MESELELERİ

Bu dönemde imamların karşılaşmış oldukları en dikkat çekici problemlerden biri de nikâh kıymayı ifade eden “akd-i enkiha” ve gasil anlamına gelen “gasl-i mevtâ” meseleleridir.⁵⁹ Bu kapsamdaki problemlerin, yedi farklı belgeye yansıdığı ve tüm sorunlar içerisindeki oranının %11.6'ya tekabül ettiği ortaya çıkmıştır.

---

⁵⁵ DAD, 4, 165-3.

⁵⁶ DAD, 3, 269-2.

⁵⁷ DŞS, 3754, 11a-1; DŞS, 3754, 10b-2.

⁵⁸ “imâmeti ve müezzinliği umûrlarına müdâhale” bk. DAD, 3, 270-3 ve “tevlîyet ve imâmet ve hitâbeti umûruna [âhar]dan müdâhale vü ta'arruz” bk. DAD, 3, 335-2.

⁵⁹ Bu gibi sorunların Osmanlı genelinde zaman zaman vaki olduğu bilinmektedir. bk. Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 19.

Her iki sorun, farklılıklarına rağmen genellikle şikâyetlere birlikte konu edilmişlerdir.⁶⁰ Belgelerde açık biçimde gözlendiği üzere bu dönemde imamlara devlet tarafından verilen “izinnâme” ile imamlar görev icra ettikleri mahallelerdeki nikâh akitlerini kıymaktaydılar.⁶¹ Miktarı zikredilmemekle birlikte bu işlem karşılığında belli bir ücretin alındığı anlaşılmaktadır.⁶² Bunun yanı sıra imamların icra ettikleri ve çekişmelere konu olan bir diğer önemli işleri de gasil anlamına gelen “gasl-i mevtâ”dır. Mezkûr işlem de belgelerin ifadesiyle “meyyit ashâbının taleb ü rızasıyla” ve genellikle ilgili yerleşim yerindeki cami imamınca yapılmakta⁶³ ve işlem karşılığında cenaze sahiplerinden bir miktar ücret alınmaktadır.⁶⁴ Burada ilginç olan, aynı mahallede görev icra etmemelerine rağmen civar yerlerde cami imamlığı yapan bazı kişilerin meslektaşlarını taciz ederek bu işlemleri icra etmelerine mani olmaya çalışmalarıdır.⁶⁵ Bu tür imamlar bazı belgelerde “mütegalibe”, yani “zorba imamlar” olarak tavsif edilmiş⁶⁶ ve bu eylemlerin sebebi de “celb-i mâl sevdâsı” şeklinde açıklanmıştır.⁶⁷ Belgelerin ifadesiyle söz konusu zorba imamlar, “vâki‘ olan akd-i enkiha ve gasl-i meyyiti dahi ben ederim, sana ettirmem”⁶⁸ diyerek görevini yapan imamı taciz etmiş ve engellemeye çalışmışlardır. Ancak baskıya ve tacize maruz kalan imamlar, Dîvân-ı Hümâyun’a şikâyette bulunarak hukuklarını korumaya çalışmışlardır. Dîvân’dan gelen konuya dair belgeler, yetkililerin mezkûr taciz ve baskıları engellemesini ve bu hususta kimsenin mağdur edilmemesini emretmiştir.⁶⁹ Ancak az da olsa konuya dair şikâyetlerin tekerrürü, sorunun önünün tam olarak alınamadığına işaret etmektedir.

4. VAKIFLARLA İLGİLİ SORUNLAR

Bu dönemde imamların uğraşmak durumunda kaldıkları sıkıntıların büyük bir kısmı maaşlarını almış oldukları vakıflarla ilgilidir. Bunlar da genellikle vakıf

---

⁶⁰ Sadece akd-i nikâhın söz konusu olduğu vaka için bk. DAD, 3, 208-3.

⁶¹ Örnekler için bk. DAD, 4, 168-3; DAD, 3, 197-2; DAD, 3, 196-2; DAD, 3, 169-2.

⁶² DAD, 3, 196-2; DAD, 3, 197-2.

⁶³ DAD, 3, 197-2; DAD, 3, 208-3; DŞS, 3743, 12b-1.

⁶⁴ DAD, 3, 196-2; DAD, 3, 197-2.

⁶⁵ Sadece bir vakada gayrimeşru girişimde bulunan kişilerin imam olmadıkları anlaşılmaktadır. “kasaba-i mezbûreden ecânibden bazı kimesneler” bk. DAD, 4, 168-3.

⁶⁶ DŞS, 3743, 12b-1; DAD, 3, 196-2.

⁶⁷ DAD, 3, 197-2; DAD, 3, 196-2.

⁶⁸ DŞS, 3743, 12b-1; DAD, 3, 196-2; DAD, 3, 197-2.

⁶⁹ Örnekler için bk. DAD, 3, 197-2; DAD, 3, 196-2; DAD, 3, 169-2; DAD, 1, 127-1; Osmanlı’nın son döneminde nikâh kıyma işi imamlardan alınmıştır. bk. Beydilli, *Osmanlı’da İmamlar*, 22.

yöneticilerinin haksız tasarruflarından ve bazen de vakıf kiracılarından kaynaklanmıştır. Bu kapsamda toplam 20 vaka tespit edilmiştir ve bunlar oran olarak %33.3'e tekabül etmektedir. Dolayısıyla diğer sorunlara nispetle oransal açıdan en fazla sorunun bu konuda yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Osmanlı genelinde olduğu gibi⁷⁰ ilgili dönem Diyarbekir eyaletinde de imamların maaşları, görev yaptıkları camilerin vakıflarınca ödeniyordu. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla zaman zaman kimi vakıf mütevellileri, vakıf şartlarında imamlara ödenecek miktarlar belirli olmasına rağmen herhangi bir meşru gerekçe olmaksızın bu ücretleri ödeme hususunda sorun çıkarabilmişlerdir. Belgelere yansıyan ifadeler, kimi mütevellilerin makamlarının verdiği yetkiyi suistimal ederek bunu imamların aleyhine kullanabildiklerine işaret etmektedir.⁷¹ Ücretlerinin tamamını⁷² veya bir kısmını⁷³ alamayan imamlar bu sorunlarını Dîvân-ı Hümâyûn'a arzuhâllerle iletmişlerdir. Dîvân da imamlardan gelen bu şikâyetleri mevzuya ve içeriğe bağlı olarak ya doğrudan sonuca bağlamış⁷⁴ ya da ayrı bir işlem gerekiyorsa kadıların iddiayı tahkik edip hükme bağlamasını istemiştir.⁷⁵

Bu dönemde kimi imamlara, ev ve dükkân gibi bazı gayrimenkul vakıfların kendilerinin veya gelirlerinin vakıf kurucuları tarafından doğrudan şart koşularak tahsis edildiği olmuştur. Ancak burada da söz konusu vakıf kiracılarının ödemeleri gereken kirayı ödememeleri veya bazılarının daha da ileri giderek ilgili mülkün vakıf malı olduğunu inkâr etmeleriyle imamların mağdur olabildikleri gözlenmiştir.⁷⁶

Vakıf mütevellilerinin şahsi çıkarları için vakfi suistimal ettiği ve imamların maaşını ödemediği de olmuştur.⁷⁷ Bununla birlikte kimi zaman imamların maaşını

⁷⁰ Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar*, 11.

⁷¹ İmamların ilettilikleri bazı şikâyet ifadeleri şöyledir: “tamâmen vermeyip noksân teklîf ile te'addî vü rencîdeden hâlfî olmadıkları” bk. DAD, 1, 051-4; “mürtezikalının dahi vazîfeleri edâsında her bâr gûnâgûn cevri u eziyet ve nizâ'dan hâlfî olmadığın” bk. DAD, 3, 003-3; “dürlü illet ü bahâne ile ta'allül” bk. DAD, 1, 177-1; “vakıfda müsâ'ade var iken mezbûr ziyâde tama'kârlığından nâşi bin yüz elli senesinden beru dürlü illet ü bahâne” bk. DAD, 1, 129-2.

⁷² DAD, 3, 334-3.

⁷³ DAD, 3, 003-3; DAD, 1, 177-1; DAD, 1, 051-4.

⁷⁴ “şart-ı vâkıf ve yedlerinde olan berât-ı şerîfeye mugâyir ta'allül ü muhâlefet ü nizâ' etdirilmemek bâbında hükm-i hümâyûnum ricâ ve defterhâne-i âmire'mde mahfûz defter-i evkâf'a mürâca'at olundukda vech-i meşrûh üzere olduğu mastûr u mukayyed olunmağın defter-i hâkânî mücebince amel olunmak için yazılmışdır.” bk. DAD, 3, 003-3.

⁷⁵ “şer'le görülp berâtı mücebince hizmeti mukâbelesinde müstahıkk olduğu vazîfesi alıverilmek bâbında hükm-i hümâyûnum ricâ etmeğın mahallinde şer'le görülmek için yazılmışdır.” bk. DAD, 3, 334-3; Benzer hükümler için bk. DAD, 1, 177-1; DAD, 1, 051-4.

⁷⁶ DAD, 4, 160-4; DAD, 1, 237-4; DAD, 1, 083-2; DAD, 1, 95-3; DAD, 2, 196-2; DAD, 4, 082-3; DAD, 4, 111-2.

⁷⁷ DAD, 2, 225-4.

verme hususunda sıkıntı çıkarmamış, ancak vakıf şartlarına uymayarak usulsüzlük yapmaları sebebiyle vakfın geleceğini tehdit etmişlerdir. Tabii olarak bu durum, tüm vakıf mürtezikaları⁷⁸ gibi imamları da rahatsız etmiştir. Mevzuya dair Dîvân-ı Hümâyün'a iletilen şikâyetlere istinaden kadınlara fermanlar gönderilmiş ve ilgili mütevellinin vakıf şartlarına uymasının sağlanması emredilmiştir.⁷⁹ Zira vakıf yönetimlerinde yaşanan usulsüzlük ve suistimallerin, vakıf gelirlerinin düşmesine sebebiyet vermesi ve vakfi zarara uğratması kaçınılmazdır. Nitekim ilgili dönemde her ne kadar usulsüzlükten bahsedilmiş olmasa da gelirleri ciddi oranda azalan bazı vakıflar, imamlar da dâhil olmak üzere vakıftan maaş alan kişilerin zor duruma düşmelerine sebebiyet vermiştir. Bu durumda, yani vakfın gelirlerinin mürtezikanın giderlerini karşılayamadığı hallerde “rakabe”⁸⁰ usulü uygulanmış ve görevliler maaşlarının ancak bir kısmını alabilmişlerdir.⁸¹

Bu dönemde vakıfların ve dolayısıyla imamların zor duruma düşmelerine sebep olan bir diğer mesele de vakıflarda usulsüz görev ihdasıdır. İlgili belgelerden anlaşıldığı üzere vakfın kurucusunun (vâkif) şartında olmamasına ve gereklilik de bulunmamasına rağmen kimi zaman mütevelliler kimi zaman da nüfuzlu kişiler vakıf bünyesinde gayrimeşru biçimde yeni görevler ihdas ettirmişlerdir. Vakfın zarara uğrayacağını düşünen halktan bazı kişiler veya mütevelliler de bu durumu Dîvân-ı Hümâyün'a iletmışlerdir. Dîvân'dan gelen talimatlar da meseleye bağlı olarak ya ilgili vali ve kadının gerekli hukuki muameleyi yapmasını istemiş⁸² ya da doğrudan usulsüz ihdas edilen yeni görevleri iptal etmiştir.⁸³ Vakıfların kendisinin bir araç, bunlardan elde edilmek istenen faydaların ise amaç olmasına rağmen yaşanan bu hadiseler, cami

---

⁷⁸ Vakfın menfaatlerinin kendilerine şart koşulduğu kişiler. bk. Pakalın, “Mürtezika”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, 2: 624.

⁷⁹ DAD, 2, 285-1; DAD, 3, 151-1.

⁸⁰ Rakabe, tamiri gereken vakıf hizmet ünitelerinin finansmanının vakıf tarafından karşılanamadığında veya vakfın asl-ı malı elden çıktığı dönemlerde vakfın giderlerini asgari düzeyde tutması veya tamamen kısması anlamına gelmektedir. bk. Mefail Hızlı, “Osmanlı Vakıf Sisteminde “Rakabe””, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994): 56-57.

⁸¹ DAD, 3, 260-2.

⁸² “vakıfda zevâyid yoğiken medîne-i mezbûr sâkinlerinden Abdullah nâm kimesne on akçe du'âgûy vazîfesi ihdâs ve askerî tarafından üzerine berât etdirip muhdes du'âgûy vazîfe talebiyle mütevellî-yi mezbûru te'addî vü rencîdeden hâli olmadığın bildirip mezkûra hilâf-ı şer' ve mugâyir-i şart-ı vâkif muhdes du'âgûy vazîfe talebiyle te'addî vü rencîde etdirilmeyip men' u def' olunmak bâbında hükm-i hümâyünüm ricâ eylediği ecilden mahallinde şer'le görülmek için yazılmıştır.” DAD, 1, 186-3.

⁸³ DAD, 2, 66-2.

hizmetleri ve eğitim gibi birçok sahada yüzyıllarca İslam medeniyetinin gelişmesine hizmet etmiş vakıf kurumlarının⁸⁴ yönetiminde yaşanan bozulmalara ve bunların etki ettiği alanlara örnek teşkil etmesi bakımından dikkat çekicidir.

5. USULSÜZ VERGİ TALEBİ

İlgili dönemde imamların en çok muzdarip oldukları meselelerden biri de köy zabıtları ve ehl-i örf'ten bazı kimselerin kendilerinden usulsüz vergi talebinde bulunmasıdır. Bu kapsamda 18 vaka meydana gelmiş olup bunlar oran itibarıyla %30'a tekabül etmiştir. Binaenaleyh imamların bu hususta ciddi sorunlar yaşadıkları söylenebilir.

Mevzuya dair belgelerin hemen hepsinde, ilgili cami-i şerifte padişah beratıyla bilfiil imamlık veya imam hatiplik görevi ifa eden kişilerin “toplumun önder ve rehberi” (muktedâ-yı nâs) olduklarından rüsûm-ı ra'ıyyet ve -özel bir ferman olmadıkça- tekâlîf-i şâkka vergilerinden muaf tutulmaları gerektiği mütemadiyen vurgulanmıştır. Ancak belgelerin ifadesiyle “köy zabıtları ve ehl-i örf'ten bazı kimseler”, muhtemelen bu bilgiye vakıf olmalarına rağmen ısrarla imamlardan bu vergileri tahsil etmeye çalışarak onlara baskı ve tacizde bulunmuşlardır. Zira belgelerin neredeyse tamamında “e'imme vü hutabâ mu'teberân-ı nâs oldukları i'tibârıyla rüsûm-ı ra'ıyyet ve bilâ-emri şerîf tekâlîf-i şâkkadan mu'âf olmaları kânûndur” denmiş veya bu kanuna atıfta bulunarak mezkûr düzenlemenin kanun olduğu açıkça zikredilmiştir.⁸⁵ Sorunun çözümüne yönelik merkezden gönderilen belgelerin tamamı, bu husustaki kanun gereği imam ve hatiplerin baskı ve tacize maruz bırakılmamalarını yetkililerden talep etmiştir. Ancak tekerrür eden birçok şikâyet, bu sorunların etkili biçimde giderilemediğini göstermektedir.

Usulsüz vergi talebi hususunda bir diğer dikkat çekici vaka da imamların sakini olduğu yerleşim yerindeki insanların, vergiye iştirakleri hususunda onlara baskı yapmalarıdır. Konuya dair bir belgede “tekâlîf mutâlebesiyle te'addî vü rencîde olunmaları icâb etmez iken kasaba-i mezbûre ahâlîleri birbirleriyle müttefik “siz dahi bizimle me'an tekâlîf verin” deyü hilâf-ı kânûn tekâlîf mutâlebesiyle te'addî vü rencîdeden hâlî olmadıkların bildirip mezbûrların hilâf-ı kânûn ol vechile hilâf-ı kânûn

---

⁸⁴ Cahid Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 232-241.

⁸⁵ Örnek için bk. DAD, 3, 195-4; DAD, 2, 013-1; DAD, 2, 36-3; DAD, 2, 126-2; DAD, 3, 289-5.

te‘addîleri men‘ u def‘ olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum ricâ eyledikleri ecilden kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır.”⁸⁶ denerek kasaba halkının imamlarından vergi taleplerinin gayrimeşru olduğu vurgulanmış ve yöneticilerden kanunun tatbiki istenmiştir. Halk tarafından gerçekleştirilen bu eylemlerin, sadece iki belgede gözlemlendiğinden yaygınlığı bulunmayan istisnai vakalar olduğu söylenebilir.⁸⁷

6. SOSYAL HAYATLA İLGİLİ SORUNLAR

İlgili dönemde imamların sosyal hayatta karşılaşmış oldukları sıkıntılar oldukça nadirdir. Şimdiye kadar temas edilen mevzulara dikkat edilirse genel itibariyle vergi hususunda yaşanan sorunlar zabıt ve ehl-i örf denen devlet memurlarıyla, maaşlar veya vakfın selameti hususunda yaşanan sıkıntılar vakıf mütevellileriyle, görevlerine yönelik usulsüz müdahaleler de genel itibariyle kendi meslektaşları olan imamlarla veya kadı ve müftü gibi kişilerle yaşanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde halkın (reâyâ), imamlara yönelik gayrimeşru eylemleri oldukça azdır. Halk ile meydana gelen sorunlar daha önce de temas edilen, genellikle imamet işlerine müdahale ile alakalıdır. Zikredildiği gibi bu dönemde bazı kimseler üzerlerine vazife olmamasına rağmen imamların işlerine karışmış ve onlara rahatsızlık vermişlerdir. Dîvân-ı Hümâyûn’a arz edilen şikâyetlerden bu gibi kimselerin yoğun olmasa da sürekli sorun çıkardıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde de imamlık mesleğini icra eden kişilerin cemaatlerine yönelik zaman zaman dile getirdikleri şikâyetlere benzer sorunların 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda da gözlenmesi dikkat çekicidir.

Yukarıda arz edilen hususların haricinde imamların nadir de olsa gayrimüslim ahaliden şikâyetçi oldukları vakidir. Bu kapsamda iki vaka belgeye yansımıştır ki bu da %3.3 gibi cüzi bir orana tekabül etmektedir. İlgili dönemde imamlar, görev yaptıkları caminin mahallesine veya yakınına gayrimüslim cemaatin yerleşmesi sebebiyle cami

---

⁸⁶ “Musul kasabasında, Hz. Yunus Nebi Camii imam, hatip ve kürsü şeyhi İmam Yunus” bk. DAD, 2, 36-3.

⁸⁷ Mevzuya dair bir diğer vaka da şöyledir: “Çermik ve (?) kadılarına hüküm ki, e‘imme ve sâdâtdan kıdvetü’s-sâdâti’l-kirâm Seyyid Ali Halife -zîde şerefuhû- gelip Çermik kazâsına tâbi‘ Midye nâm karyede vâki‘ câmi‘-i şerîfin imâmı olup karye-i mezbûreye avâriz ve hazeriye vesâir emr-i şerîfimle vâki‘ tekâlîfden tahammülüne göre hissesine isâbet edeni edâya râzî iken karye-i mezbûre ahâlîsi kanâ‘at etmeyip hilâf-ı kânûn tahammülünden ziyâde tarh u tahmîl eylediklerinden mâ‘adâ tekâlîf-i bîhûde talebi ve ehl-i örf tâifesi taraflarından bilâ-emri şerîf tekâlîf-i şâkka mutâlebesiyle te‘addî vü cevri u eziyet eylediklerin ve bu bâbda şeyhülislâmdan fetvâ-yı şerîfesi olduğun bildirip mücebince şer‘le görülüp hilâf-ı şer‘-i şerîf ve mugâyir-i kânûn te‘addî vü rencide etdirilmeyip ber-minvâl-i muharrer zâhir [olan] te‘addîleri men‘ u def‘ olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum ricâ eylediği ecilden kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır.” bk. DAD, 2, 134-1.

cemaatinin azalması gibi bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Belgelerden anlaşıldığına göre ahalisi Müslümanlardan oluşan yerleşim yerlerinde mahalle imamları, cami cemaatinin azalmasına sebebiyet veriyorsa gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerine taşınmasını istememekte ve özellikle cami civarına yerleşmelerine karşı çıkmaktadırlar. Evâil-i Cemaziyelahir 1196 tarihli⁸⁸ belgede Âmid'in Lala Bey Mahallesi'nde vaki Lala Bey Câmî-i Şerîfi'nin imamı, mahalle sakinlerine önderlik ederek mahkemeye başvurmuş ve gayrimüslimlerin mahallelerine taşınması ve özellikle cami civarına yerleşmeleriyle cami cemaatinin azaldığını şikâyet etmiştir. Belgede hüküm yer almadığından sonucun ne olduğu bilinmemektedir.⁸⁹ Ancak benzer bir şikâyette “ehl-i İslâm mahallesinde vâki‘ kadîmden ehl-i İslâm sâkin olageldiği menzili keferê tâifesine iştirâ ve derûnunda sâkin olup ehl-i İslâm müteezzî oldukda bu makûle verilen fetvâ-yı şerîfe mücebince mahallinde şer‘e havâle ile emr-i şerîf yazılarmışdır” denerek meselenin çözümü ilgili kadılığa havale edilmiştir.⁹⁰ Osmanlı'da Müslümanlarla gayrimüslimlerin aynı mahallede oturmasını men eden herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ancak mezkûr meselede olduğu gibi cami cemaatinin azalmasına sebebiyet veren bir durum söz konusu ise gayrimüslimlerin cami civarına yerleşmeleri yasaktır.⁹¹ Dolayısıyla söz konusu meselede kadının bu yönde hüküm vermiş olması muhtemeldir.

GENEL DEĞERLENDİRME

İlgili dönemde imamların mesleki hayatlarında karşılaştıkları sorunlar toplam 60 farklı belgeye yansımıştır. Yapılan tasnife göre bu sorunların en sık rastlanılanı %33.3'lük oranla vakıflarla ilgili meselelerdir. Bunlar da umumiyetle vakıf yöneticilerinden, kimi zaman da vakıf kiracılarından kaynaklanmıştır. Vakıf yöneticilerinden kaynaklanan sorunlar genelde meşru bir gerekçe olmaksızın imamların maaşlarının ödenmemesi veya eksik ödenmesi sebebiyle yaşanmıştır. Kimi zaman da vakfın kötü idare edilmesi vakıftan maaşlarını alan imamları zor duruma sokabilmiştir. Kiracılarla yaşanan sorunlar da genelde kiracıların vakıf mülkiyetine el koymak

---

⁸⁸ (14 - 23 Mayıs 1782)

⁸⁹ DAD, 4, 050-4.

⁹⁰ DAD, 4, 130-5.

⁹¹ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 320.

istememesi veya kirayı ödememesi gibi sebeplerdir. Bu gibi durumlarda imamların sıkıntı yaşamaları, ilgili vakıf malının kendisinin veya gelirinin imama tahsis edilmiş olmasından kaynaklıdır.

İmamların %30'luk bir oranla en çok muzdarip oldukları sorunların ikincisi de usulsüz vergi tahsili meselesidir. Genellikle köy zabıtları ve ehl-i örf'ten bazı kimseler, imamları baskıya maruz bırakarak kendilerinden usulsüz vergi talebinde bulunmuşlardır. Döneme ait belgelerde ısrarla imamların “toplumun önder ve rehberi” (muktedâ-yı nâs) oldukları vurgulanarak kendilerinin rüsûm-ı ra'ıyyet ve tekâlif-i şâkka vergilerinden muaf tutuldukları açıkça belirtilmiş olsa da bu kimseler, muhtemelen şahsi menfaatleri gereği kasıtlı biçimde imamları bu hususta baskı ve tacize maruz bırakmışlardır.

İmamların %21.6 gibi dikkate değer bir oranda, en çok karşılaştıkları sorunların üçüncüsü de görevlerine yönelik usulsüz müdahalelerdir. Bu sorunlar genelde görevini icra etmekte olan imamların görevlerinin usulsüz biçimde ele geçirilmeye çalışılmasıyla meydana gelmiştir. Bu müdahalede bulunan kişiler de umumiyetle imamların meslektaşları olup zaman zaman siviller veya kadı ve müftü gibi kişiler de söz konusu olmuştur.

İlgili dönemde gayrimeşru olarak tanzim edilmiş imamlık beratlarına rastlanmıştır. Kimi devlet görevlilerince gayrimeşru biçimde tanzim edilen bu beratlar, görevini meşru biçimde icra eden imamların karşısına sorun olarak çıkmıştır.

Bu dönemde imamların görevlerine müdahale yetkisi olmayan kişilerin “imâmet umûruna müdâhale” etmeleriyle imamları zor durumda bıraktıkları ortaya çıkmıştır. İmamlık işlerine karışan bu kimseler, genellikle imamların görev icra ettikleri yerlerin sakinlerindedir.

İmamların %11.6'lık bir oranla en çok karşılaştıkları sorunların dördüncüsü de nikâh kıymayı ifade eden “akd-i enkiha” ve gasil anlamına gelen “gasl-i mevtâ” meseleleridir. Bu sorunların genellikle imamların kendi aralarında meydana geldiği ve belgelerin de ifadesiyle bazı “zorba imamların” “celb-i mâl sevdâsı” ile diğer meslektaşlarına gayrimeşru biçimde baskı yaptıkları ortaya çıkmıştır.

İmamlık işlerine müdahale gibi nispeten basit nitelikli bazı ihlallerin dışında reâyâ ile imamların oldukça nadir biçimde karşı karşıya geldikleri söylenebilir. Bu bakımdan toplumla yaşadıkları sorunlar genel itibariyle gündelik hayatta karşılaşılan basit nitelikli meselelerdir ve bunlar da oldukça azdır.

SONUÇ

Araştırma neticesinde ilgili dönemde meydana geldiği anlaşılan ve ön plana çıkan sorunlar mezkûr hususlardır. Bu dönemde imamlar, daha çok köy zabıtları ve ehl-i örf gibi devlet memurlarıyla veya vakıf yönetimi, vakıf kiracıları ve kendi meslektaşları olan diğer imamlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Görüldüğü üzere imamların çok fazla ve çetrefilli sorunları yoktur. Özellikle reâyâ ile yaşadıkları sorunlar oldukça sınırlı ve basit niteliklidir. Hangi zümreyle olursa olsun yaşadıkları tüm sorunları rahatlıkla ve doğrudan Dîvân-ı Hümâyun'a arzuhâl ile iletebilmişlerdir. Dîvân-ı Hümâyun da imamların sorunlarına kayıtsız kalmamış ve gönderdiği talimatlarla sorunları çözmeye gayret etmiştir. Ancak bilhassa vakıflar, usulsüz imamlık beratları ve vergilerle ilgili sorunlar, problemlerin derinlerde olduğuna ve ilgili kurumların işleyişinde meydana gelen bozulmalara işaret etmiştir. Bu kapsamda meydana gelen sorunlar ve mütemadiyen gönderilen fermanlar, mezkûr problemlerin kalıcı olarak ortadan kaldırılamadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Diyarbakır Ahkâm Defterleri (DAD), Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Katalog No: 989, Sıra No:

_____. 1

_____. 2

_____. 3

_____. 4

Diyarbakir (Âmid) Şer‘iyye Sicilleri (DŞS), Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Defter

No:

_____. 3789

_____. 3828

_____. 3709

_____. 3712

_____. 3754

_____. 3756

_____. 3744

_____. 3714

_____. 3773

_____. 3796

_____. 3743

_____. 3757

_____. 3675

_____. 3753

_____. 3725

_____. 3785

_____. 3823

_____. 3749

_____. 3797

_____. 3798

DİĞER KAYNAKLAR

Acar, Abdurrahman. “Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yerleri, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*. Ed. Bahaeddin Yediyıldız – Kerstin Tomenendal 1: 111-153. Ankara: Diyarbakır Valiliği 2010.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Akgündüz, Murat. “Osmanlı Padişahlarının Özel İmamları: İmâm-ı Sultânîler”. *İSTEM* 4/7 (2006): 65-74.

Akın, Ahmet. *1575-1600 Tarihli Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre Din Görevlisinin Sosyal Hayattaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002.

_____. “Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006): 65-104.

Arslan, İsmail. “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İmamlar, Muhtarlar ve Köylüler: Balıkesir Örneği”. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/13 (2007): 235-248.

Baltacı, Cahid. *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

Beydilli, Kemal. *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013.

_____. “İmam” (Osmanlı Devleti'nde İmamlık). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 181-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 3 Cilt. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1999.

Diyarbakır Şer'iyeye Sicilleri Âmid Mahkemesi. Ed. Ahmet Zeki İzgöer. 10 Cilt. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.

Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbakır Ahkâm Defterleri. Ed. Ahmet Zeki İzgöer. 3 Cilt. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yay., 2012.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı. 10 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Göyünç, Nejat. “Diyarbakır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 464-469. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Hızlı, Mefail. “Osmanlı Vakıf Sisteminde “Rakabe””. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994): 53-70.

_____. “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”. *TESAM I* (2014): 41-51.

İvanov, W.. “İmâm”, *İslam Ansiklopedisi*. 5: 980-983. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.

Jennings, Ronald C.. *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*. İstanbul: The Isis Press, 1999.

Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”. *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*. Ed. Vecdi Akyüz - Seyfettin Ünlü. 1: 431-437. İstanbul: İlke Yayınları, 1996.

_____. “Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri”. *İslam Medeniyeti Mecmuası* 5/3 (C.Evvel 1402): 29-35.

Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 178-181. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Muhammed Fuâd Abdalbâki. *el-Mu’cemu’l-Mufehres li elfâzi’l-Kurâni’l-Kerîm*. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2001.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Sahillioğlu, Halil. “Askerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015.

Taş, Hülya, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig* 44, (Kış, 2008): 25-44.

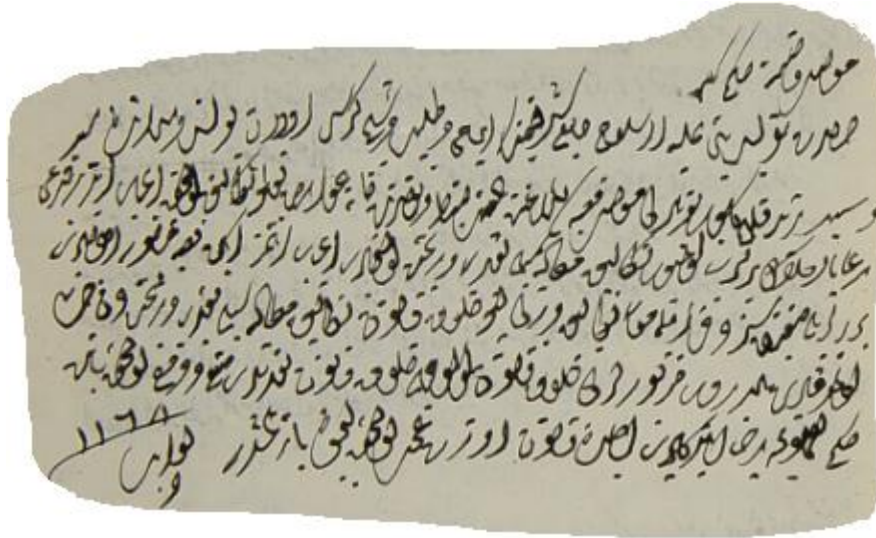
Tosun, Miraç. “18. Yüzyıl Trabzon’unda Namaz İbadetinin Önemi ve İmamlar”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 22 (2017): 59-72.

Tut. Faruk. *Osmanlılarda İmam-Hatiplik Müessesesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1991.

Yediyıldız, M. Asım. “Bursa Ulucâmi İmâmlığı ve İmâmları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008): 121-145.

Yılmazçelik, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014.

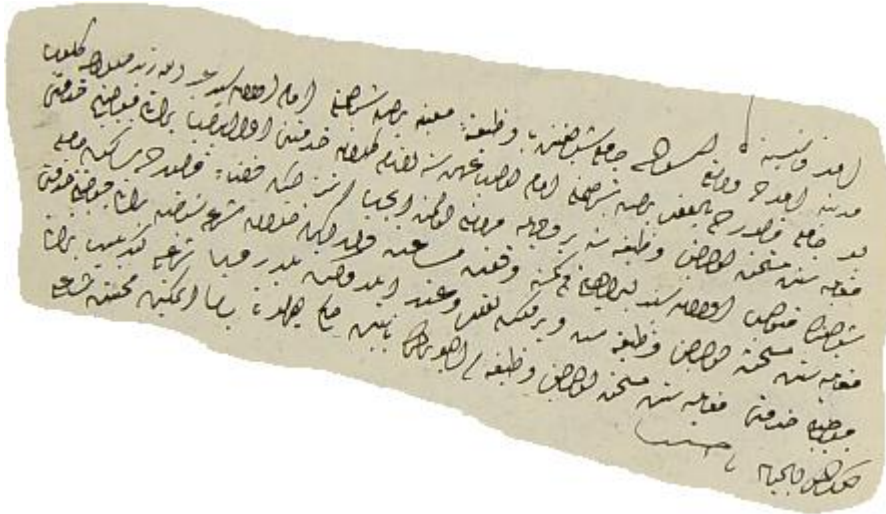
EK: ÖRNEK BELGELER

Belge 1: Musul’da bulunan Hz. Yunus Nebi Camisi’nin İmam ve Hatibi Yunus’a, vergi mükellefi olmamasına rağmen kasaba ahalisinin vergiye iştirak etmesi hususunda baskı yapması (DAD, 2, 36-3).

Belge 2: Diyarbakır Kalesi Camii İmamı Seyyid Ahmed Efendi'nin imamlık görevinin kendisinden zorla ve haksız biçimde alınması (DAD, 3, 036-2).

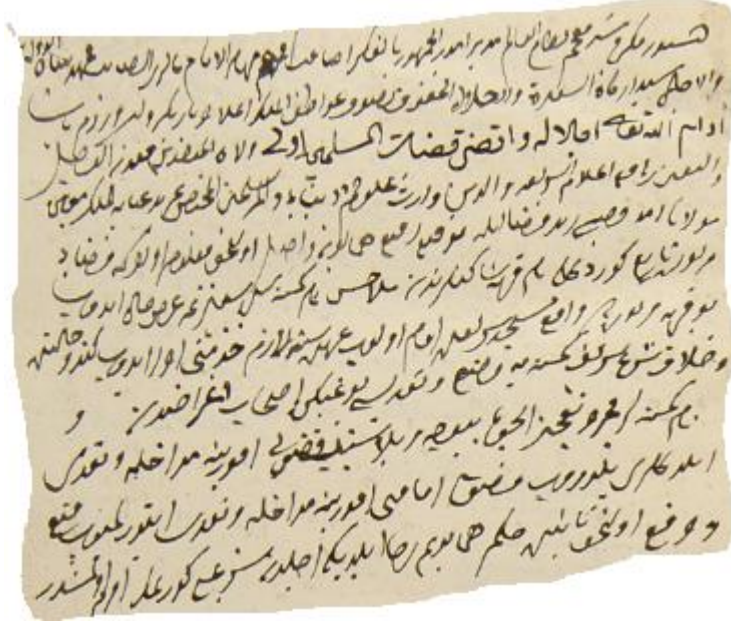
Belge 3: Âmid'te bulunan Asûde Camii İmamı Seyyid Abdullah'ın maaşını cami mütevellisinin ödememesi (DAD, 3, 334-3).

مجلسه علمیه در مسجد جامع کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری
اولیاد محترمین خانزاده محمد حسن و خانم سحر کزلی با فضل و کرمه از طرف امامی اولاد که حضرت
سید علی مرتضی علیه السلام را در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
سومای کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
و حضور در مجلس علمیه در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
ان روز که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
و سایر قریب ضعیف تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
طرف کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
اولیاد ضعیف تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
و قریب اولیاد ضعیف تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
اورزه محل کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
بوی طرف کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
در ضعیف تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
ضعیف تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
مربوب تر بود و روزی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
دعوتی که در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
ایچیل بر روی امام و اولاد کربلا در روز پنجشنبه ۱۲۰۰ هجری قمری در کربلا در روز پنجشنبه
اصدی و غمناک و مبارک

Belge 5: Hanzâde Mahallesi'ndeki mescidin imamı Seyyid Mehmed'e "ak-i enkiha ve gasl-i meyyit" hususunda Göl Mescidi imamı Ahmed'in yaptığı taciz (DŞS, 3743, 12b-1).

Belge 6: Âmid'in Kürdenli Köyü imamı Molla Hasan'ın imamlıkla ilgili işlerine bazı köylülerin yetkisizce müdahalesi (DŞS, 3754, 11a-1).

Summary

Imams in Ottoman State were in quite an important position due to their religious, social and official duties since they occupied the largest place among the institutions serving the Muslim community. For this reason, the profession of imam is the most prominent institution of Ottoman Islam community; and it displays a great importance with the transformations and changes it has experienced. Based on the abovementioned importance, the problems that imams of Ottoman community faced in their professional life have been handled in this study, which has not been the subject of any studies so far. The aim of the study is to reveal the problems that the imams faced in their professional life in the related period within the context of XVIII century Diyarbekir Ahkam Books and also Diyarbekir (Amid) Sharia Registry Books. As a result of the investigation, it was established that the problems that imams faced in their professional life were recorded in a total of 60 different records. According to classification, one of the most frequently faced problems was about foundations. Problems related to illegal tax collection, improper interferences in imams due to their duties, performing marriage contract and dead washing and few problems that are faced in social life are the subsequent problems.

The problems faced by the imams in their professional lives during the relevant period were reflected in 60 different documents. According to the classification, the foundation related issues were found to be the most common among these problem with a rate of 33,3%. These have mainly arisen from the foundation managers or sometimes from the tenant of the foundations. Problems arising from the managers of the foundations were related to the facts that the imams did not get their salaries or their salaries were cut without a legitimate justification. Sometimes the mismanagement of the foundation caused difficulties for the imams who received their salaries from the foundation. The problems related to the tenants were often caused by the desire of the tenants to seize the property or by their attempts not to pay the rent. The problems of the imams in such cases arise due to the fact that the relevant foundation property itself or its income is allocated to the imam.

The unlawful tax collection is the second biggest problem faced by the imams with a rate of 30 %. Generally, the village officers and some customary people, imposed pressure on the imams and demanded illegal taxes from them. Although it was clearly stated in the documents of that period that the imams are “the leaders and guides of the society” and they were exempted from the taxes, these people willingly subjected the imams to oppression and harassment in this regard, probably due to their personal interests.

With a remarkable rate of 21.6 %, the illegal interventions were the third most common problem faced by the imams. These problems generally arose due to the attempt to seize the duties of the imams illegally while they were professing. The persons who took place in such interventions were typically the colleagues of the imams such as khadi and mufti and only sometimes civilians.

Even illegally issued imamate certificates were found in the relevant period. These certificates issued by some state officials in an illegitimate manner posed a problem to the imams who performed their duties legally.

In this period, it was revealed that some people who did not have the authority to intervene the duties of the imams caused difficult situations for the imams when they intervened through the remedy of imamate. These people involving in the work of imams were generally the residents of the place where the imams performed their duties.

With a rate of 11,6 % the fourth most common problems faced by the imams were the issues of performing the marriage ceremony and the bathing of the deceased. It was revealed that these problems generally occurred among the imams themselves and according to the document some tyrant imams put unlawfully pressure on the other colleagues.

Apart from some relatively simple violations such as intervening in the work of the imams, it can be said that the imams were rarely confronted. In this respect, the problems they faced with the society were simple issues encountered in daily life generally and these happened very rarely.

As a result of the research, the problems that were understood to have occurred in the relevant period and to have come to the forefront are the mentioned issues. During this period, imams were confronted mostly with the village officers and civil servants or with the management and tenants of the foundations or with the other imams. As it can be seen, the imams did not have many problems. Especially the problems faced with the rayah were quite limited and simple. No matter what, they were always able to communicate their problems easily and directly to imperial council. The imperial council did not remain indifferent to the problems of the imams and tried to solve their problems with some instructions. However, especially the foundations, illegal imamate certifications and the problems related to taxes pointed out that the problems were deep and the functioning of the related institutions were deteriorated. The problems that occurred within this scope and the commands sent continuously showed that the mentioned problems could not be eliminated permanently.